

Kan en wil ik hier mijn kind laten opgroeien?

Manieren om de pedagogische kwaliteit van een wijk te monitoren

Arnold Reijndorp & Joke van der Zwaard

8 oktober 2007

Een belangrijke doelstelling van de stedelijke vernieuwing van wijken met veel sociale woningbouw is het behouden en aantrekken van de witte en zwarte middenklasse teneinde een sociaal-economisch gemengde(re) bevolkingsamenstelling in deze wijken te realiseren. De hoop is dat daarmee ook het sociale klimaat in die wijken zal verbeteren, dat leefbaarheids- en veiligheidsproblemen verminderen, en dat er een omgeving ontstaat die mensen vooruit helpt. Inmiddels weten we dat voor het realiseren van een gemengde bevolkingsamenstelling en de daaraan verbonden sociale doelstellingen meer nodig is dan het bouwen van duurdere (koop)woningen en het optuigen van schoon-heel-veiligprogramma's. Naast deze basisvoorwaarden hanteren mensen nog tal van andere kwaliteitscriteria ten aanzien van hun woonomgeving, mede afhankelijk van hun positie en omstandigheden. Een zorgbehoevende 75+er heeft andere wensen en behoeftes dan een moeder met jonge kinderen en dan een alleenwonende starter op de woningmarkt. Onze opdracht was om de kwaliteitseisen van gezinnen, en manieren om die te monitoren, in kaart te brengen. Dat is geen toevallige keuze. Als een wijk verloedert, dan zijn het vaak de gezinnen (die het zich kunnen veroorloven) die als eerste vertrekken. Misschien kan je wel zeggen dat gezinnen voor het leefklimaat in wijken dezelfde signaalfunctie hebben als het vogeltje in de mijnschachten. Dat betekent tevens dat er meer moeite gedaan moet worden om gezinnen in de wijk te houden en te krijgen. Wat moet er precies gebeuren? Waar kijken mensen naar, waar denken ze aan, wat is hun referentiekader, als ze zich de vraag stellen: kan/wil ik hier mijn kind laten opgroeien? Er zijn drie momenten waarop dat heel nadrukkelijk speelt: 1. als het eerste kind in aantocht is; 2. als het eerste kind naar de basisschool gaat en 3. als het eerste kind naar het voortgezet onderwijs gaat. Wat zijn op die momenten voor ouders redenen om te blijven dan wel te vertrekken? Met andere woorden: wat zijn de verschillende betekenissen van pedagogische kwaliteit en hoe zijn die te maken en te bewaken, daar gaat dit stuk over.

1. avontuur en vertrouwen

Vraag aan ouders naar hun gelukkige jeugdherinneringen en ze komen met verhalen over slootje springen, voetballen op straat, verstoppertje spelen in nieuwe rioolbuizen en hutten bouwen in het bos of op het braakliggende terrein. Kortom, het ideaalbeeld is dat kinderen zonder al te veel toezicht buiten kunnen spelen en zich daar vermaken, omdat de omgeving zowel veilig als spannend is. Ook ontwikkelingspsychologisch valt er veel voor dit ideaalbeeld te zeggen. Ontwikkeling vereist (ontdekkings)ruimte. Voor een gezonde fysieke ontwikkeling is bewegingsruimte nodig. Om ruimtelijk inzicht te ontwikkelen moet je ervaring hebben met het schatten van afstanden. Alleen buiten leren kinderen om te gaan met 'vertrouwde vreemden' en op eigen initiatief nieuwe contacten te leggen. Alleen zonder het directe toezicht van ouders leren kinderen en jongeren samen problemen oplossen. Ouders geven hun kinderen die ruimte als ze vertrouwen hebben in de zelfredzaamheid van hun kinderen en de veiligheid van de woonomgeving. Dat kan allebei problematisch liggen. Terwijl de ouders van toen vonden dat hun kinderen weerbaar moesten worden en dus moesten leren tegen een stootje of een ruzie te kunnen, hebben ouders van nu de neiging om hun kinderen als 'kwetsbaar' te zien, of in ieder geval kwetsbaarder dan de andere kinderen in

de buurt. Daarnaast zien ouders tegenwoordig meer veiligheidsrisico's in de buurt. Hoewel daar soms concrete aanleidingen voor zijn, bijvoorbeeld de aanwezigheid van agressief (drugs)verkeer, wordt de veiligheid van de woonomgeving mede bepaald door de zelfredzaamheid en betrokkenheid van de ouders zelf en de andere volwassenen in de buurt. Laten volwassenen zich buiten zien? Reageren ze op wat er gebeurt? Tonen ze zich verantwoordelijk? En vertrouwen ze erop dat hun interventies geaccepteerd worden en dat andere volwassenen ook op hun kinderen zullen letten? Volwassenen kunnen een wijk zowel onveilig als kindonvriendelijker maken door intolerantie, eenkennigheid en/of afzijdigheid.

Monitoring: tellen en vragen aan kinderen/jongeren

Om te weten hoe het in een wijk gesteld is met dit type veiligheid, kindvriendelijkheid en ontdekkingsruimte moet men observeren, tellen en vergelijken:

- de aantallen en soorten (leeftijden, geslacht en misschien etniciteit) kinderen en jongeren op straat
- de aantallen en soorten volwassenen op straat.

Op verschillende tijden en dagen, en in relatie tot de demografische gegevens van de wijk. Hoeveel kinderen/jongeren wonen er en hoeveel zie je er op straat?

Daarnaast kan een jeugdvrijtijdsmonitor, een geregelde enquête onder kinderen en jongeren, eventueel afgenomen op school, gegevens opleveren over de feitelijke en gewenste vrijetijdsbesteding van de jeugd en de achtergronden daarvan.

2. reputatie van de wijk

Het vertrouwen van ouders in hun (onbekende) medebewoners hangt samen met de reputatie van de wijk. Een slechte wijkreputatie, bijvoorbeeld de reputatie als achterstandswijk, beïnvloedt hun beoordeling van de andere ouders. Zelf is iedereen natuurlijk in orde, dus moeten het de anderen zijn die de wijk een slechte naam bezorgen. Dat zijn de verkeerde mensen, asociale mensen, onderontwikkelde mensen of, gezien vanuit de beter gesitueerde ouders, 'gewone mensen'. Deze beoordeling van de sociale omgeving werkt door in de (dis)kwalificering van de pedagogische kwaliteiten van de ouders in de buurt. 'Ik probeer mijn kinderen op tijd naar bed te doen, maar die anderen...'. 'Ik heb mijn kinderen geleerd om eerlijk te delen, iets beleefd te vragen, conflicten met woorden op te lossen etc.etc. maar daarmee kunnen zij zich in deze achterstandsbuurt niet handhaven.' 'De leraar klaagde over brutaal gedrag van mijn zoon, zo hebben wij hem niet opgevoed, dat leert hij van de jongens hier in de buurt ...' 'Wij geven onze kinderen fruit mee naar school, maar dat werkt natuurlijk niet als de andere kinderen chips of geld meekrijgen van hun ouders...' In een achterstandswijk wonen achterstandsouders en lopen de kinderen het risico de verkeerde vrienden te treffen en daardoor het verkeerde pad op te gaan. Die veronderstelling en angst zijn redenen voor ouders om hun kinderen veel binnen te houden of alleen onder toezicht buiten te laten spelen. Dat werkt als een zichzelf verwerkeliijkende voorspelling, want daardoor worden hun kinderen niet straatbestendig en krijgen de buitenkinderen de macht op straat. Daardoor voelen hun kinderen zich nog meer opgesloten in huis of zoeken zij hun vertier steeds meer buiten de buurt. Er ontstaan gescheiden groepen en gescheiden werelden. Uiteindelijk kan dat een reden voor ouders zijn om te verhuizen naar een wijk met meer 'ons-soort-mensen/kinderen'.

Monitoring: vragen aan ouders.

De pedagogische kwaliteit in relatie tot de reputatie van een wijk kan gemeten worden door in een (regelmatig terugkerende) enquête onder ouders vragen op te nemen over de trots op hun wijk en hun beelden van medebewoners.

3. Oog voor talent

Ouders meten de pedagogische kwaliteit van een wijk ook af aan de kwaliteit van de scholen. Sociale stijgers willen in de school de ambities terugzien die zij voor zichzelf en hun kinderen hebben. Hun angst is dat de leerkrachten te weinig verwachtingen hebben van de leerlingen in de wijk, of van 'niet-westerse allochtone leerlingen', en hun kinderen daardoor minder zullen presteren dan mogelijk is. Die angst is terecht: er is een sterke relatie tussen leerkrachtverwachtingen en onderwijsprestaties en er zijn grote kwaliteitsverschillen tussen scholen. Ouders met een middenklassenachtergrond hebben iets andere kwaliteitscriteria. Hun kinderen moeten niet alleen hoog scoren, maar zich ook breed ontwikkelen. Zij hechten meer aan culturele en creatieve vorming. Alle ouders kijken naar de bereikbaarheid van de scholen voor voortgezet onderwijs, en dan met name de havo/vwo-opleidingen.

Pedagogische pluspunten in dit verband zijn aanvullende voorzieningen zoals een bibliotheek, zelforganisaties die huiswerkbegeleiding van goede kwaliteit verzorgen, mentorprojecten. .

Monitoring: statistieken en talentenjacht

Er zijn twee haalbare manieren om de kwaliteit van de scholen, en daarmee impliciet de verwachtingen van leerkrachten, in de wijk te monitoren:

- Doorstromingcijfers in relatie tot de opleiding van ouders (= % leerlingen met extra gewicht)
- Aantal leerlingen van binnen/buiten de wijk op de scholen.

Het laatste is tevens een indicatie voor de reputatie van de school en de wijk.

Woningcorporaties zouden, zelfstandig of in samenwerking met buurtinstellingen, jaarlijks enkele studiebeurzen en/of werkstukprijzen kunnen uitgeven. De opdracht om op zoek te gaan naar talenten in de buurt kan verborgen kwaliteiten en ambities aan het licht brengen.

4. Voorstandsvoorzieningen

Wat voor de school geldt, geldt ook voor de andere jeugdvoorzieningen in de wijk. Gezien door de ogen van ouders die het beste willen voor hun kinderen moeten de peuterspeelzalen, de speeltuintjes, de sportverenigingen, de hiphopruijme en de tienerclub zich niet presenteren als vandalismebestendige achterstandsbestrijding, maar moeten ze ambities ondersteunen en uitstralen. Goede vrijetijdsvoorzieningen zorgen voor verbreding van het perspectief van kinderen. Naast voetbalkooien kunnen ook andere sportattributen op de pleinen worden geplaatst. Naast kickboxen wordt er in het buurtcentrum ook judo gegeven.

Voorstandsvoorzieningen zijn er voor alle kinderen in de wijk, ze voorkomen segregatie tussen de kinderen buiten schooltijd en kunnen voor ouders prettige ontmoetingsplekken zijn. Samenwerking tussen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, en tussen buitenschoolse

opvang en de verlengde schooldagactiviteiten in het kader van de brede school voorkomt het gescheiden opgroeien van kinderen van eenverdieners en tweeverdieners.

Multifunctionele wijkaccommodaties waarin zo veel mogelijk (jeugd)voorzieningen gehuisvest worden, neigen tot massaliteit en anonimiteit. Dat is pedagogisch de dood in de pot. Kinderen en ouders hebben voorkeur voor scholen en voorzieningen die niet al te groot en in de eerste plaats persoonlijk zijn. Dat hoeven geen aparte eilandjes voor specifieke doelgroepen te zijn. Door slimme combinaties te maken, op diverse plekken in de wijk, ook met voorzieningen waar mensen zonder inwonende kinderen iets te zoeken hebben, kan de publieke familiariteit in een wijk vergroot worden. Een voorbeeld is het organiseren van naschoolse opvang samen met sportverenigingen op sportvelden aan de rand van de wijk.

Vertrouwdheid vergroot het vertrouwen in de wijk en de medebewoners. Volwassenen en kinderen gaan elkaar herkennen en dat kan weer een positief effect hebben op het gedrag en de betrokkenheid van volwassenen ten opzichte van kinderen; en andersom.

Niet alle jeugdvoorzieningen hoeven wijkvoorzieningen te zijn. Het komt de reputatie en de pedagogische kwaliteit van een wijk ten goede als er ook stedelijke voorzieningen aanwezig zijn, zoals een dependance van de muziekschool of kindercircus, een theaterzaal met kindertheaterschool, mediacentrum met een breed cursusaanbod. Op die manier komt er weer meer stad in de wijk, wat ook andere kinderen en volwassenen naar de wijk trekt. Aan de andere kant hoeven niet alle jeugdvoorzieningen in de wijk gevestigd te worden. Het is ook goed als kinderen en jongeren geregeld de wijk uitgaan. De wijk uit de stad in. Het mooiste is als kinderen daarbij niet afhankelijk zijn van tijd en vervoermiddelen van hun eigen ouders. Een mogelijke oplossing is de kinderbus die vanuit de wijk langs diverse vrijetijdsvoorzieningen buiten de wijk rijdt.

Monitoring: registreren en vragen

De kwaliteit van de voorzieningen in een wijk kan zowel gemeten worden aan de aanwezigheid en diversiteit van de voorzieningen in een wijk als aan het gebruik ervan door mensen van binnen en buiten de wijk. Bruikbare methodes daarvoor zijn:

- een (ruimtelijke) sociale en culturele kaart van de wijk
- vragen over gebruik van voorzieningen in de jeugd vrijetijdsmonitor
- vragen aan volwassenen over beoordeling van voorzieningen, zowel van gebruikers als niet-gebruikers.

5. Een levendige wijk

Slimme combinaties van voorzieningen op diverse plekken in een wijk zorgen voor een levendige wijk. Levendigheid zonder overlast, zichtbare bedrijvigheid en afwisselende bouw zijn enkele door veel mensen gedeelde kwaliteitscriterium voor woonwijken. Daar zitten ook sociale en pedagogische kanten aan. Wijken met te grote, monotone concentraties woonhuizen, te veel design en te weinig rommelgebieden zijn voor kinderen (en veel volwassenen) saaie wijken. Wijken met te weinig groen noemt men harde wijken; ook in de sociale betekenis van het woord. Levendigheid, in de zin van veel voet- en fietsverkeer, kan ook zorgen voor vertrouwdere relaties tussen volwassenen en kinderen en daarmee voor verbetering van het pedagogische klimaat in de wijk. Voor ouders is het daarnaast belangrijk dat tussen de voorzieningen veilige, maar spannende routes gepland worden, zodat de

kinderen zich op jonge leeftijd zelfstandig van A naar B kunnen bewegen. Jantje Beton, het expertisecentrum Kinderen en Buitenruimte, noemt dat ‘kinderlinten’. Op plekken waar dat niet mogelijk is, kan een ‘walking bus’ een oplossing zijn. Een door vrijwilligers begeleide kinderoptocht waarbij kinderen zich op verschillende plekken kunnen aansluiten en weer afhaken.

Daarnaast moeten er in een wijk ruimtes zijn voor ‘samenscholingen’, voor jongeren. Niet alleen voor jongens, maar ook voor meisjes en voor kinderen. Aan de ene kant moeten de jongeren zich enigszins aan het oog van volwassenen kunnen onttrekken. Aan de andere kant moeten volwassenen ervoor zorgen dat de ruimte voor de meisjes en de jongere kinderen gewaarborgd is. Een levendige wijk heeft ook aantrekkelijke ‘hangplekken’ voor ouders en ouderen. Ook ouders moeten zich prettig voelen op een speelplaats, een schoolplein en bij een sportveld.

Monitoring: tellen

De levendigheid van een wijk kan gemeten worden door het aantal en de soorten kinderen en volwassenen op verschillende tijden en dagen te tellen. Daarmee kan op den duur een ruimtelijke sociale kaart worden gemaakt. We noemden dat al bij het punt: avontuur en vertrouwen. Via de jeugdveiligheidsmonitor kan informatie verkregen worden over de achtergronden van het ontbreken van (bepaalde groepen) kinderen en jongeren op sommige plaatsen. Rondom specifieke plekken kunnen ook focusgroeps gesprekken worden georganiseerd.

6. Wederkerige relaties

Het kennen en gekend worden is het basisniveau van de relaties tussen volwassenen en kinderen in een wijk, dat nodig is voor pedagogische kwaliteit. Zonodig actief reageren door volwassenen op het gedrag van kinderen is een noodzakelijke stap verder. Een mogelijke volgende stap is het ontstaan van wederkerige relaties. Kinderen zijn dan niet alleen objecten van zorg en toezicht, maar worden gezien als mensen die iets kunnen bijdragen aan een wijk of aan de mensen in de wijk. Levendigheid en sfeer zijn al genoemd, een wijk zonder kinderen mist beweging en geluid, maar kinderen kunnen hun positie en reputatie ook verbeteren door iets voor anderen te doen, als vrijwilliger of als bijbaantje. Kinderen en jongeren houden er misschien niet van om hun eigen kamer op te ruimen, maar ze willen op andere momenten en in een andere context wel graag nuttig zijn. Volwassenen kunnen in dat soort situaties hun kennis, kunde en ervaringen doorgeven. Het streven is niet gelijkheid tussen de generaties, maar gelijkwaardigheid, en vooral wederkerigheid. Want wederkerigheid is een belangrijke basis voor duurzame relaties.

Monitoring: registreren en vragen

- In de jeugdmonitor vragen opnemen naar ervaringen met en behoefte aan (al of niet betaalde) nuttige activiteiten. Zo nodig aanvullen met focusgroeps gesprekken.
- Op de ruimtelijke sociale en culturele kaart kunnen de gelegenheden waarin volwassenen en kinderen elkaar op deze manier (kunnen) treffen geregistreerd worden.

7. Noodscenario's

Een speciaal aspect van de pedagogische kwaliteit van een wijk is de aanwezigheid, en vooral snelle beschikbaarheid, van voorzieningen die in noodgevallen kunnen worden ingeschakeld. Te denken valt aan: Eerste Hulp bij Overlast, voorzieningen voor kinderen in nood en voor ouders (en/of andere opvoeders) die met de handen in het haar zitten. Er zijn in Nederland heel veel organisaties en voorzieningen op dit terrein. In de praktijk functioneren die niet altijd optimaal, de schokkende voorbeelden daarvan worden door de media breed uitgemeten. Maar ook de dagelijkse kleinere drama's, zoals onopgeloste overlastklachten, kunnen mensen het leven zuur maken en de relaties tussen de generaties in een wijk verzieken. Daarom blijft het nodig om de praktijk kritisch te monitoren.

Monitoring: registreren en vragen

- Vragen over voortdurende overlastklachten opnemen in de algemene veiligheidsmonitor en in de jeugd vrijetijdsmonitor.
- De aanwezigheid van noodvoorzieningen registreren in de culturele en sociale kaart van de wijk.
- Vragen over de beoordeling en het gebruik daarvan opnemen in de jeugd vrijetijdsmonitor en de vragenlijst van volwassenen.

8. Blijven of vertrekken

Het is niet zinvol om de hiervoor genoemde betekenissen van pedagogische kwaliteit bij elkaar op te tellen tot één score. In de praktijk doen ouders dat wel. Ze wegen regelmatig af of de mindere punten van de wijk nog opwegen tegen de betere punten van de wijk. Daardoor kan het antwoord op de vraag, kan/wil ik in deze wijk mijn kinderen laten opgroeien, op een bepaald moment omslaan van ja naar nee. En andersom. Verhuisbewegingen van gezinnen kunnen dus een indicatie zijn van verbetering of verslechtering van (bepaalde aspecten van) de pedagogische kwaliteit van een wijk. Of dat zo is, en waar het precies om gaat, kan niet uit de cijfers opgemaakt worden, dat moet gevraagd worden.

Monitoring: statistieken en exit-interviews

- Statistieken van de verhuizingen naar en van de wijk, door gezinnen, opgesplitst naar kinderen van verschillende leeftijden
- Exit-interviews met vertrekkers.

Het monitoren van pedagogische kwaliteit: tellen en vertellen

Samenvattend zijn de verschillende aspecten van pedagogische kwaliteit dus op de volgende manieren te monitoren:

- Gebruik van bestaande databestanden: verhuisbewegingen gezinnen, doorstromingscijfers onderwijs + leerlingenpopulatie scholen.
- Exit-interviews met verhuizers
- Beargumenteerde sociale en culturele kaart, inclusief aantallen/typering gebruikers
- Ruimtelijke sociale kaart

- Enquête of panels: trots op de wijk, beelden van medebewoners, beoordeling van voorzieningen, publieke ruimte en relaties tussen generaties.
- Tellen: gebruik en gebruikers buitenruimte
- Jeugd vrijetijdsmonitor: vragenlijst via scholen, mogelijk aangevuld met focusgroeps gesprekken over specifieke thema's.

Tot slot: de waarde van zachte investeringen

Het verbeteren van het pedagogische klimaat of het verhogen van de pedagogische kwaliteit van een wijk is niet eenvoudigweg het resultaat van investeringen in scholen, buitenruimte, welzijns-, sport- en culturele voorzieningen. Herstel van vertrouwen in de wijk, tussen verschillende groepen bewoners, tussen jong en oud en tussen bewoners en instellingen is een wezenlijke factor van de pedagogische kwaliteit. Dat kan alleen door een samenspel van investeringen in de 'hardware' en in de betrekkingen tussen mensen en instellingen. Die laatste investeringen duidt men wel aan als zachte investeringen. De afgelopen jaren is het besef van het belang daarvan gelukkig enorm toegenomen. Dat ging gepaard met de wens om de effecten en de effectiviteit van de zachte investeringen in een wijk inzichtelijk, zelfs meetbaar te maken. Met dat laatste schiet men misschien teveel door. Sommige investeringen kan men nauwkeurig afwegen, bij andere moet dat als het ware 'op de hand'. De eis om de effectiviteit van de investeringen in een wijk inzichtelijk te maken, is echter niet alleen gezien de bedragen die ermee gemoeid zijn en de keuzes die moeten worden gemaakt legitiem. Het leidt ook tot een ander idee en type van monitoring. In plaats van de toestand van een wijk te willen bepalen als een momentopname op basis van allerlei statistisch materiaal, wordt de effectiviteit 'gemeten' van de maatregelen die men gezamenlijk heeft afgesproken. Dat is ook de soort monitoring die hierboven is uitgewerkt. Vanuit een waardering van het pedagogische klimaat in een wijk en een inzicht in de factoren die de kwaliteit daarvan bepalen, zijn maatregelen voorgesteld, die gepaard gaan met harde en zachte investeringen. De voorgestelde methoden van monitoring zijn bedoeld om de effectiviteit van de maatregelen te bepalen.

Literatuur tips:

Bouw, C. & L. Karsten, *Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*, Amsterdam: Aksant, 2004

Emmelkamp, R. *Een veilig avontuur. Alledaagse plaatsen en vrijetijdsbesteding in de verhalen van jongeren en ouders*, Amsterdam: UvA, 2004

Furedi, F., *Bange ouders: opvoeden zonder zorgen*, Leuven: Van Halewyck, 2001.

Karsten, L., A. Reijndorp & J. van der Zwaard, *Stadsmensen, Levenswijze en woonambities van stedelijke middengroepen*, Amsterdam: Het Spinhuis, 2006.

Karsten, L., A. Reijndorp & J. van der Zwaard, *Smaak voor de stad. Een studie naar de stedelijke woonvoorkeur van gezinnen*. Den Haag: Ministerie van VROM, 2006.

Reijndorp, A., *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*, Rotterdam: NAI Uitgevers, 2005

Vromraad, *Stad en stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*, Den Haag: Vromraad, 2006

Zwaard, J. van der, *Met hulp van vriendinnen. Moeders uit lage inkomensgroepen over rondkomen en vooruitkomen*. Amsterdam: SWP, 1999

Zwaard, J. van der, 'Zoek de verbanden! Sociaal kapitaal als basis voor sociaal beleid' in: *Aannemen of waarnemen? Een dynamische kijk op sociaal kapitaal*, Tilburg: Jaarboek PON, 2004, p. 21-49

Zwaard, J. van der, 'Een stimulerende wijk'. In: *Stadscahiers, de transformatie van de naoorlogse stad*. Themanummer Woonwijk als Leerstad. Jaargang 1, nr 2, zomer 2007, p. 4-11.

Deze notitie is geschreven voor Sociale Verhuurders Haaglanden